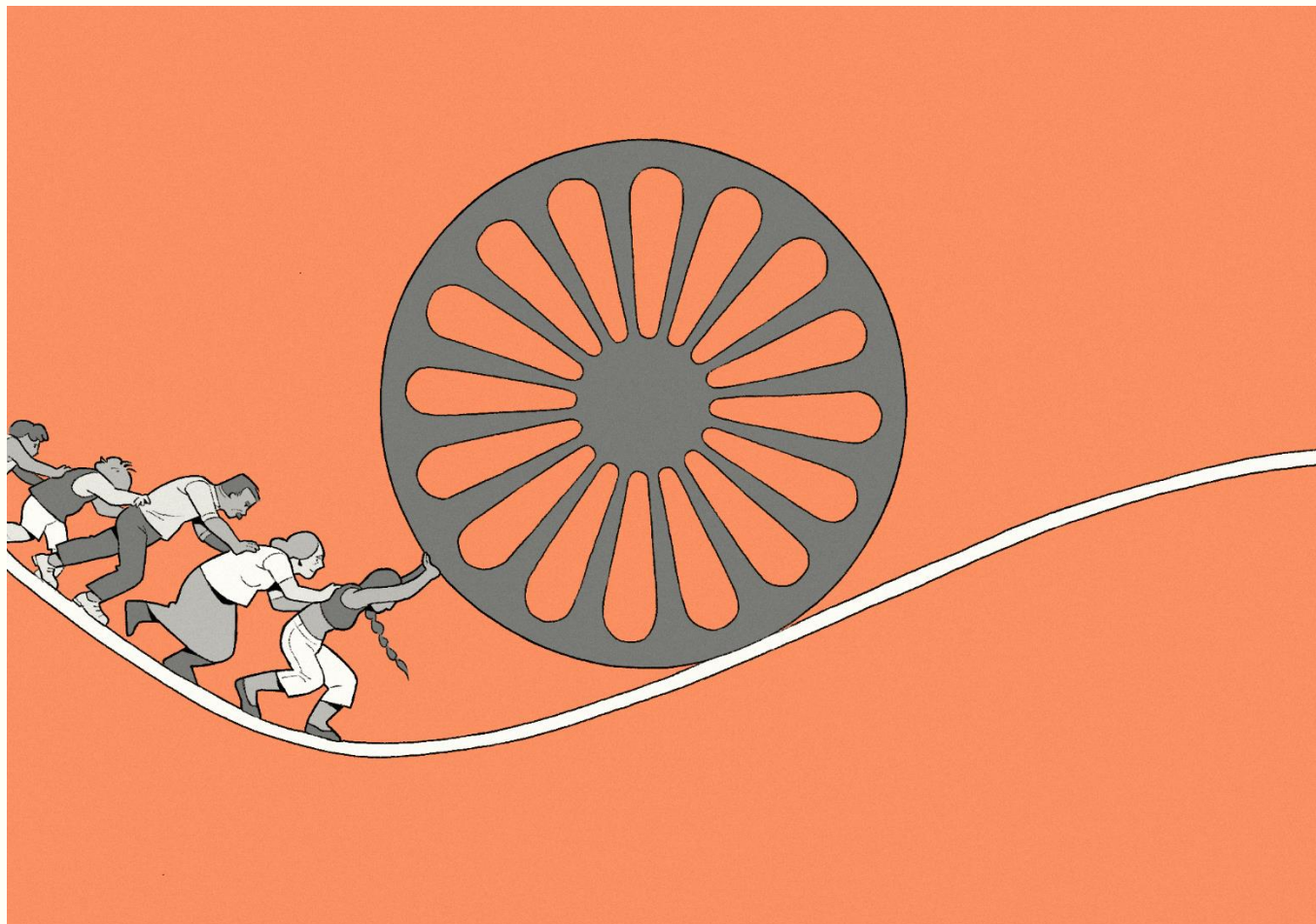

LA DISRUPTIVA

Acció comunitària contra l'antigitanisme en el món educatiu

PEDRO CASERMEIRO CORTÉS

ISAAC HEREDIA DA SILVA

20/05/2025

Il·lustració per Priscila Qiu (@088pris, 2025)

Versió digital a ladisruptiva.cat

Explicava Isaac Motos¹ en uns dels seus articles per al blog d'opinió *El desván del museo* que, si busquem la nostra història en un llibre, segurament trobem que els gitanos ens vam fer passar per pelegrins per a entrar en la península ibèrica a principis del segle XV. És a dir que vam crear una farsa per a enganyar les autoritats i a la ciutadania fins i tot abans de travessar la frontera. No obstant això, Motos explica que la informació que es posseeix és que aquelles persones que van entrar en la península complien amb l'estatut del pelegrí i que van ser reconeguts com a tals durant gairebé un segle.

Per què el món de l'acadèmia, amb les dades que es posseeixen, arriba a la interpretació que aquelles persones estaven mentint i generant una falsa representació de si mateixos? És obvi que els acadèmics actuals no van ser allí i no van viure el succeït. No obstant això, el que sí que podem dir és que aquests acadèmics posseeixen un camp semàntic molt concret sobre qui són els gitanos. Us emplaço al fet que vosaltres mateixos busqueu com van entrar els gitanos en la península ibèrica, i valoreu.

El que trobem en l'àmbit de l'acadèmia, respecte a la interpretació que es fa del fet gitano, ho trobem tots i cadascuna de les persones gitanes en el nostre dia a dia, i parlem de desocupació, infrahabitatge, segregació urbanística, educació deficitària, desigualtat sanitària, infrarepresentació política i estereotipació cultural. Causes i efectes que operen sobre una situació històrica d'exclusió estructural. Antigitanisme.

Ismael Cortés² comenta que “el antigitanismo es un dispositivo persistente, construido históricamente, que codifica el racismo cotidiano que opera de manera sistémica contra grupos sociales etiquetados bajo el estigma ‘gitano’ u otros términos relacionados, e incorpora una percepción y descripción

¹ Motos Pérez, Isaac (2020). *Perspectivismo gitano I. ¿Por qué dudan que fuésemos peregrinos?*. El desván del museo. <https://www.eldesvandel museo.com/perspectivismo-gitano-i-por-que-dudan-que-fuesemos-peregrinos/>

² Cortés Gómez, Ismael (2016). Ensayo contra el antigitanismo. Article publicat originalment a "Antigypsyism - A reference paper" per Alliance Against Antigypsyism. Publicado posteriormente, traduït al castellà, a la pàgina web Viento Sur (2019). <https://vientosur.info/Ensayo-contra-el-antigitanismo/>

homogeneitzadora y esencialitzadora de estos grupos y la atribución de características específicas a los mismos, además de estructuras sociales discriminatorias y prácticas violentas que emergen en ese contexto de discriminación, y que tienen como efecto la degradación y el ostracismo de los grupos estigmatizados; lo cual reproduce de manera sistémica desventajas en el acceso a las oportunidades vitales socialmente disponibles”.

L'antigitanisme s'articula en diferents dimensions que incideixen i han incidit en la vida de les persones gitanes al llarg de la seva història compartida amb la societat espanyola i catalana, de manera que s'ha generat una jerarquització social on els gitanos ocupen una posició subalterna i han estat deshumanitzats. És a dir, no importa si la seva taxa de desocupació duplica o triplica la mitjana per a la resta de la societat, no importa si no hi ha gitanos i gitanes en les universitats, no importa si estan sobrerrepresentats en qualsevol índex de pobresa o exclusió social, no importa si tenen una esperança de vida diversos anys per sota de la resta de la població, no importa si moren gitanos en els calabossos en estranyes circumstàncies –de fet, ni apareix en les notícies–, no importa si es diu en les xarxes socials a exterminar-nos, no importa. I no sols no importa, sinó que es culpabilitza als propis gitanos i gitanes de ser responsables de tot això.

La persecució institucional del Poble Gitano es va iniciar oficialment al 1499, amb la primera de les disposicions antigitanes, i s'ha allargat oficialment fins a l'any 1978, quan es deroguen del reglament de la Guàrdia Civil els articles que instaven la fustigació de les persones gitanes. Aquests 500 anys de persecució de l'estat no van desaparèixer, com per art de màgia, després d'una votació parlamentària, perquè per a llavors ja havien passat a formar part de la nostra cultura com a país.

I si bé encara no existeix una clara explicació de per què succeeix tot això en ple segle XXI, sí que se sap que l'antigitanisme opera mitjançant representacions estereotipades que es fan present en tots els àmbits de la vida social, també dins de les institucions a l'hora de generar polítiques dirigides cap

a nosaltres perquè, com hem dit abans, el problema és culpa nostra i les polítiques se centren en nosaltres, no en la societat racista. I encara que pugui resultar obvi que són necessàries polítiques per a pal·liar els desavantatges socials que els gitanos afrontem, més obvi és que cal generar polítiques antiracistes, i això últim no succeeix, o més aviat succeeixen amb comptagotes.

Dades molt clarificadoras sobre la situació els trobem en l'última enquesta realitzada pel *Centro Reina Sofía Sobre Adolescencia y Juventud* de la qual es llança que el 30% dels joves espanyols està en contra de tenir un alcalde gitano, i un 25% s'oposa al fet que puguin exercir com a policies, i no els agradaria tenir-los com a veïns, com a professors i com a caps.

L'antigitanisme, doncs, es mostra com un cicló que ancora la posició de les persones gitanes en la societat, sense permetre que aquestes puguin gaudir de la societat en igualtat de condicions, i també priva a la societat de gaudir de l'aportació de tots els seus ciutadans, ja sigui en l'àmbit cultural, polític, econòmic o comunitari. I mentre tot segueixi igual, els esforços per la inclusió, amb ingents pressupostos, seran sempre inútils, perquè l'antigitanisme continuarà sòlid i present en la nostra societat d'una manera o una altra si no es treballa per a erradicar-ho de les nostres societats.

L'educació és probablement una de les pedres angulars de l'antigitanisme, ja que, mentre havia de ser la solució, el sistema educatiu segueix sense reconèixer el seu racisme i, per tant, reproduint una estructura antigítana generació rere generació.

Podem rastrejar l'antigitanisme dins de l'àmbit educatiu en múltiples espais i llocs. Començarem amb un detall molt simbòlic: els termes que s'empren. El franquisme va abocar als gitanos a barris segregats, deficitaris en serveis i apartats del dinamisme del centre de les ciutats. Dins d'aquests serveis també es trobava l'escola amb els mateixos recursos i expectatives que el propi barri. A aquests centres se'ls defineix com a "Escoles de Màxima Complexitat" o "Escoles d'Alta Complexitat", i són "complexes" perquè allí acudeixen els fills i filles dels pares i mares que han estat prèviament segregats. I hem de reconèixer

que treballar, com a professor o professora, amb aquells als quals la societat no vol i exclou sistemàticament ha de ser complex. Per això, al final treballen allí professors i professores que cobreixen una plaça catalogada de “difícil cobertura” i que en molts casos –no tots– acaba sent ocupada per algú sense voluntat de ser allí però pressionat pel sistema de puntuació per a futurs concursos de places. Un tema que requereix atenció, perquè segur que existeixen millors fórmules per a cobrir les places del professorat a les escoles amb alumnat ‘complex’, per no dir “gitano” o “migrant”. I allí viu i acudeix a l'escola la gran part de la infància gitana.

Entenem que en l'àmbit de l'educació, els professionals pretenen educar i formar part del procés d'aprenentatge de l'alumnat. I aquest procés d'aprenentatge s'ofereix des d'una perspectiva igualitària, és a dir, oferir a tot l'alumnat les mateixes eines perquè en el futur tots disposem de les mateixes oportunitats en la societat. I és aquí on està la complexitat de veritat, no en l'alumnat, sinó en la planificació que s'ha de fer per a aconseguir aquest objectiu.

Què és el que ens separa actualment d'aquest objectiu? Primer, l'evidència que no existeix igualtat, i que aquesta desigualtat té una clara marca ètnica-racial i cultural, perquè de manera sistemàtica les persones gitanes no aconsegueixen les mateixes eines del sistema educatiu que la resta de la població.

Si s'accepta aquesta primera objecció, la següent reflexió necessària és: per què l'alumnat gitano no gaudeix de les mateixes opcions que la resta? La resposta no pot ser “perquè l'alumnat gitano és complex”, aquesta resposta no és més que la projecció d'una por secular a acceptar que hi ha altres maneres de ser i pensar possibles, i que durant molts segles les hem tractat d'exterminar. Per tant, abans de complicar les nostres vides acceptant que no ho hem fet bé, preferim dir que és culpa d'ells, de “els gitanos” que tenen la qualitat de ser “complexos”.

Abans de tornar a aquesta primera pregunta, podem provar amb unes altres que ens serveixin d'aproximació: Com percep el sistema educatiu al Poble Gitano? Com se sent una família gitana davant qualsevol de les institucions de l'Estat que ha intentat exterminar la seva cultura? Com se sent un alumne gitano quan la seva cultura i la seva història no existeixen més enllà dels prejudicis que escolta i percep? Com se sent aquest alumne davant les exigències d'un professor per a aprovar quan sap que el més probable és que el mercat laboral el vagi a excloure o explotar? Com se sent una família quan veu que any rere any cap alumne o alumna gitana aconsegueix promocionar a estudis superiors? Com se sent un alumne quan veu que les famílies que més dificultats socials té en el seu entorn escolar són sempre les mateixes? Quines expectatives tenen de les famílies gitanes a l'escola? Quines expectatives té el professorat de l'alumnat gitano? Què pot pensar un professor que dona el millor de la seva vida laboral sense que pràcticament res canviï al seu voltant?

Estereotips, barreres, incomprensió, desconfiança, desmotivació, baixes expectatives, desconexió, frustració, un sistema obsolet, invisibilització *dolosa* d'una cultura, profecies negatives autocomplertes, ... i podríem seguir amb un llarg etcètera.

Com és l'educació que volem? Bàsicament, una educació que ens reconegui en la seva dimensió més terrenal, però també en el simbòlic. Quan ens referim a la dimensió més terrenal, ens referim a la igualtat, al fet que es planifiquin els processos educatius de manera diferent perquè permetin que l'alumnat gitano aconsegueixi les mateixes competències que la resta de la població, que aprofitin l'Educació Secundària Obligatòria i que aconsegueixin cicles formatius, batxillerats i universitats en el mateix grau que tothom. És aquí on es requereix la major aportació de les ciències de l'educació, voluntats polítiques i confiança dels professionals de l'educació, és aquí on radica la complexitat, no en l'alumnat. La recerca haurà d'orientar-nos cap a aquelles pràctiques que veritablement transformin una realitat travessada pel racisme. Tenint en compte la situació en la qual ens trobem, encara no comptem amb una solució,

però sí que sabem per on ha de passar aquesta: empatia, suport, confiança, motivació, altes expectatives i voluntat de rectificar els errors del passat.

En el terreny simbòlic, encara que sembli un oxímoron, resulta més senzill de descriure com pot millorar la situació de l'alumnat gitano. El reconeixement. Un reconeixement a tots els nivells, des del desenvolupament de polítiques educatives fins a la planificació d'activitats concretes a l'aula. El reconeixement ha de ser pràctic i públic. El sistema educatiu és la millor eina per a reparar els segles de persecució del Poble Gitano. La inclusió de la història i la cultura gitana dins del currículum escolar mitjançant el decret 157/2022, del 21 de març, representa un dels majors avanços en la lluita contra l'antigitanisme. Tanmateix, que això es reculli en una llei no significa que arribi a l'alumnat. No obstant això, hem de confessar que aconseguir el més difícil, recollir-ho en una llei, aplicar-ho no ha de portar més batalla al moviment associatiu gitano de la data a terme fins a la data.

I és aquí on apareix l'entitat en la qual els autors d'aquest capítol participem, Rromane Siklŏvne, una entitat que va néixer com a grup informal de joves l'any 2011. La nostra missió era millorar la situació acadèmica de l'alumnat gitano dels barris de Bon Pastor i Baró de Viver a Barcelona. Des del primer moment valorem la necessitat de portar la història gitana a les aules com una eina reparadora i motivadora, com a eina per a aconseguir motivar a l'alumnat gitano i trencar prejudicis i estereotips dins i fora de la comunitat.

La nostra tasca es centrava en donar a conèixer la història i la cultura gitana com una cosa canviant i en constant transformació, on les diferents comunitats interactuen i aprenen les unes de les altres al llarg del temps, per a acabar mostrant totes les barreres que avui dia ens han estat interposades als gitanos i motivar a tot el grup aula per a trencar-les.

Sovint es parla d'un sostre de vidre que els estudiants gitanos han de trencar per a continuar progressant en la societat cap a la igualtat de condicions. No obstant això, nosaltres pensem que aquest sostre de vidre no l'hem construït

nosaltres, ens l'han imposat, i és un deure de tota la societat trencar-lo, especialment per part de la comunitat educativa.

El moviment associatiu ens permet als gitanos formar part activa de la societat, de la comunitat educativa i de les comunitats gitanes. Des d'aquí tractem de generar sinergies i crear aliances amb altres agents socials perquè entenguin que l'antigitanisme –en la seva qualitat de no permetre l'accés als drets de manera igualitària– no és un problema dels i les gitanes, sinó que és un problema de la societat en conjunt.

Així la nostra intervenció ha anat creixent amb el temps, d'iniciar amb tallers d'història i cultura gitana, passem a intentar aconseguir el que hauria de facilitar la igualtat en l'àmbit més material, fent costat a l'alumnat gitano perquè aconseguissin les mateixes competències acadèmiques que la resta de l'alumnat mitjançant activitats de reforç escolar en horari extraescolar. Dit d'una altra manera, ens dediquem a posar pedaços per on el sistema educatiu perd aire.

Paral·lelament, comencem a treballar en la recuperació del caló i la llengua romaní, a rescatar la poesia d'autors invisibilitzats pel fet de ser romanís, poetes que van explicar amb les seves paraules, millor que cap historiador, el genocidi patit a l'Europa de mitjan segle XX; poetes que expliquen en uns pocs versos la realitat del racisme; poetes que han abraçat les llibertats abans que cap estat; no obstant això, sembla una poesia no digna per al sistema educatiu.

Donar visibilitat a la cultura gitana no deixa de ser una denúncia contra el racisme institucional i estructural present en la nostra societat. La nostra funció de posar pedaços a nivell local guanya sentit en les reivindicacions polítiques i en la generació d'aliances amb altres moviments per a aconseguir reconstruir un sistema que compti amb tots per igual i ofereixi a tots les mateixes possibilitats.

En els últims anys l'avanç en el terreny més simbòlic comença a ser un fet, fins fa poc tan sols es destinaven recursos a esmenar, sense èxit, les desigualtats

socials de la població gitana. Ara comença a obrir-se un escenari nou, on allò terrenal i allò simbòlic han de començar a caminar de la mà. I és aquí on han de començar a generar-se noves maneres de fer i que han de ser secundades amb transformacions pedagògiques, polítiques i socials.

La intervenció d'entitats com la nostra ha de servir per a buscar de manera empírica aquests nous equilibris, i també ha de servir per a generar els espais de reflexió amb la resta de la societat per a canviar un món acostumat a etiquetar, discriminar i dominar.

Pedro Casermeiro Cortés

Membre de Rromane Siklǒvne i del patronat de la Fundació Privada Pere Closa. És psicòleg educatiu i té un màster en intervenció socioeducativa amb infància, adolescència i joventut. Treballa com a coordinador de projectes educatius i culturals a Rromane Siklǒvne. Té experiència com a professor tant a primària com a secundària. És formador en llengua romaní i consultor en antigitanisme.

Isaac Heredia da Silva

Estudiant del grau en educació primària a la Universitat de Barcelona i membre de Rromane Siklovne. Té un post grau en mediació per la Universitat de Girona. Coordinador i executor dels projectes educatius i culturals de Rromane Siklovne.